

Pomurnik

Główny zasięg pomurnika obejmuje bowiem pasma górskie w południowej części kontynentu – Góry Kantabryjskie, Pireneje, Masyw Centralny, Alpy, Apeniny, Karpaty, Góry Dynarskie, Bałkany, Azję Mniejszą i Kaukaz. W Karpatach pomurnik gniazduje najliczniej w Rumunii (200-1000 par) oraz na Słowacji (10-20 par) i w Polsce (3-5 par). Stan liczebności populacji europejskiej ocenia się na poziomie 29 000-69 700 par, ale w niektórych pasmach górskich, zwłaszcza w Pirenejach, Apeninach i Karpatach, odnotowuje się spadki liczebności i kurczenie się areалу występowania. W europejskiej części zasięgu występuje podgatunek nominatywny – *Tichodroma muraria muraria*, natomiast dalej na wschód, aż po centralną i wschodnią Azję, sięga podgatunek – *T. m. nepalensis*. Podgatunek azjatycki jest bardziej ciemnoszary na brzuchu, głowie i grzbiecie, a dziób jest krótszy niż u podgatunku europejskiego.

Pomurnik jest bardzo charakterystycznym ptakiem, nieznacznie większym od kowalika i jedynym przedstawicielem rodziny pomurników Tichodromidae. Dymorfizm płciowy jest bardzo słabo widoczny – samce posiadają nieco więcej czerwieni na wierzchu skrzydła, a ich tułów jest ciemniejszy niż u samic. W szacie godowej u samców dolna część głowy, gardło i górna część piersi są wyraźnie czarne. Samice mają na wierzchu skrzydła mniej czerwieni, która nie jest aż tak intensywna jak u samców. Dodatkowo samice są bardziej jasnoszare na tułowie, a podgardle i górna część piersi są u nich białawe, często z drobną czarną plamką na środku gardła. Jedną z cech pomocniczych przy identyfikacji płci jest także liczba białych plamek na lotkach. U samców plamki te występują zazwyczaj tylko na czterech zewnętrznych lotkach I rzędu, natomiast u samic jest ich więcej, zwłaszcza w dolnym rzędzie, gdzie tworzą biały pasek wzdłuż środka skrzydła. W szacie spoczynkowej obie płcie bardzo upodabniają się do siebie – wierzch głowy zyskuje brązowawy nalot, a gardło staje się białawe. U ptaków młodych latem gardło i pierś są jednolicie jasnoszare, czerwień na skrzydle ma mniejszy zasięg niż u dorosłych, dziób jest krótszy i cielistożółty. Po pierzeniu częściowym, które następuje jesienią, stają się prawie nieodróżnialne od dorosłych.

Fot. Józef Bobak

W polskich Tatrach występowanie pomurnika potwierdzono już w połowie XIX w., kiedy Kazimierz Wodzicki w 1850 r. odnalazł dwa gniazda. W późniejszych latach był już regularnie podawany z tego terenu, a w drugiej połowie XIX w. jego występowanie stwierdzono w okolicy Morskiego Oka, na Wołoszynie, Zawracie, w Dolinie Kasprowej, na Giewoncie i w Dolinie Kościeliskiej. W latach 1946-1954 pomurniki były regularnie obserwowane m.in. w Dolinie Kościeliskiej, Dolinie Strążyskiej i na Nosalu. W latach 1950-1957 często widywano go w Dolince Pustej, Dolince Buczynowej i Dolinie Kościeliskiej. Na Kościelcu po raz pierwszy znaleziono gniazdo w 1957 r., a w tym samym czasie obecność tego gatunku odnotowano też w rejonie Niżnich Rysów i Żabiego Mnicha. W latach 60., 70. i 80. XX w. pomurniki były wielokrotnie widywane w okresie lęgowym w różnych lokalizacjach na terenie TPN: w Wielkich Koryciskach w Dolinie Chochołowskiej, w masywie Kominiarskiego Wierchu, na Raptawickiej Turni oraz w Wąwozie Kraków w Dolinie Kościeliskiej, w Dolinie Tomanowej, na skałkach w rejonie Przysłopu Miętusiego, na Giewoncie, Zawracie Kasprowym, Skrajnej Turni w Dolinie Gąsienicowej, w masywie Kościelca i Świnicy, na Orlej Perci (od Zawratu, przez Kozi Wierch, Granaty aż do Buczynowych Turni), w rejonie Szpiglasowego Wierchu i Miedzianego, na Mnichu,

Cubrynie, w Kotle Mięguszowieckim, na Żabiej Lalce, Żabim Mnichu i Niżnich Rysach. Liczebność gatunku jeszcze w latach 90. XX w. oceniono na 16-19 par, z czego większość zasiedlała Tatry Zachodnie (13-15 par), podczas gdy w Tatrach Wysokich odnotowano jedynie 3 pary.

Najważniejszymi rejonami gniazdowania pomurnika w TPN były wtedy: Wielkie Koryciska w Dolinie Chochołowskiej, masyw Kominiarskiego Wierchu (zwłaszcza Raptawicka Grań) i Wąwóz Kraków w Dolinie Kościeliskiej, Zawrat Kasprowy w Dolinie Kasprowej oraz masyw Kościelca. Od początku lat 60. XX w. najbardziej znanym i najczęściej odwiedzanym przez obserwatorów stanowiskiem lęgowym pomurnika jest Raptawicka Turnia w Dolinie Kościeliskiej. Współcześnie znanych jest jedynie kilka miejsc w TPN, gdzie może dochodzić do lęgów: Raptawicka Grań, Zawrat Kasprowy, masyw Kościelca, rejon Zamarłej Turni oraz Mnich i Kazalnica Cubryńska nad Morskim Okiem. Po stronie słowackiej pomurnik występuje aktualnie w Tatrach Zachodnich, Wysokich i Bielskich, a także w Niżnich Tatrach i Wielkiej Fatrze, a do niedawna gniazdował też w Małej Fatrze, Pieninach, Górach Choczańskich, Strażowskich i Stolickich oraz w Murańskiej Płaninie. Słowacka populacja tatrzańska oceniana jest na 8-12 par - łącznie całe Tatry zasiedla więc około 11-17 par, jednak nadal mogą istnieć stanowiska jeszcze niewykryte. Liczebność tego gatunku podlega dużym fluktuacjom i w Tatrach może wahać się od kilku do kilkunastu par w różnych latach, co zaobserwowano w Małej i Wielkiej Fatrze. Wpływ na to mają szczególnie niekorzystne warunki atmosferyczne - ostre i przedłużające się zimy oraz załamania pogody i długotrwałe opady w miesiącach wiosennych, które mogą prowadzić do zwiększonej śmiertelności ptaków i obniżenia sukcesu lęgowego.

W Polsce poza Tatrami pomurnik do niedawna gniazdował też w Pieninach (do 2001 roku), gdzie kilka par wyprowadzało lęgi m.in. w rejonie Trzech Koron i Wąwozie Sopczańskim. Na obszarze tym może jednak dochodzić do efemerycznych lęgów w związku z regularnym zalatywaniem osobników w okresie jesienno-zimowym. W latach 80. gatunek ten prawdopodobnie lęgowy był także w Małych Pieninach na Smolegowej Skale. Ponadto w XVII i XVIII w. pomurnik podawany był jako lęgowy w Sudetach.

W Tatrach pomurniki zakładają gniazda głównie na skałach osadowych (wapiennych i dolomitowych), rzadziej na granitowych, bogato urzeźbionych i porośniętych murawami naskalnymi. Zajmuje skały zarówno w piętrze alpejskim i subalpejskim, jak i w dolinach reglowych, w przedziale wysokości od 1000 do ponad 2000 m n.p.m., najczęściej między 1200-1800 m n.p.m. Pomurnik jest bardzo przywiązany do swoich miejsc gniazdowania, w które powraca co roku i w ich pobliżu wykazuje większość aktywności rocznej. Należy do gatunków monogamicznych, pary zajmują terytoria lęgowe, których razem bronią przed innymi przedstawicielami swojego gatunku, a także drapieżnikami. Wielkość terytoriów jest trudna do określenia, ale prawdopodobnie nie są one duże i obejmują najczęściej pionowe ściany o wysokości ok. 80 m i szerokości ok. 100 m, jak na Raptawickiej Turni. Ptaki jednak mogą wykonywać loty żerowiskowe na dość duże odległości i przelatywać nawet 1 km od gniazda. Same gniazda zakłada w szczelinach, załamach, niszach i różnej wielkości otworach w skałach, często w miejscach wilgotnych lub w pobliżu wody, np. w skalistych wąwozach przy potokach. Może też lęgnąć się na bardziej suchych i dobrze nasłonecznionych ścianach wapiennych z dala od wody. Gniazdo zbudowane jest z mchu, włókien roślinnych, korzonków i trawy, a wewnątrz wysłane sierścią ssaków, piórami i porostami. Składanie jaj rozpoczyna się od połowy maja do czerwca. W zniesieniu jest 3-5 jasnoróżowych jaj z ciemnoczerwonym plamkowaniem. Inkubacja trwa długo jak na tak małego ptaka, bo aż 18-21 dni. Młode są karmione przez oboje rodziców i przebywają w gnieździe około 29 dni. Pomurnik wyprowadza zwykle 1 lęg w ciągu roku. Gatunek ten poluje na owady, pajęczaki, wije i inne bezkręgowce w różnych stadiach rozwojowych. Podczas żerowania przemieszcza się po skałach pełzając do góry oraz rozkładając i składając skrzydła, dzięki czemu pokazuje co jakiś czas czerwień i

plamki na pokrywach i lotkach. Ruchy oraz ubarwienie skrzydeł pomurnika przypomina bardzo motyla, dlatego górale nazywali go „mentel”, czyli właśnie motyl. Z tego powodu także w Alpach przyjęło się go nazywać „żywą różą alpejską”.

Późnym latem i jesienią pomurniki w poszukiwaniu pokarmu rozpraszają się po całych Tatrach i mogą być widywane w różnych miejscach z odpowiednimi skałami, ścianami, wychodniami i urwiskami skalnymi. W okresie zimowym występują na mniejszych wysokościach i mogą zlatywać do niższych gór (np. Pieniny, Małe Pieniny) lub nawet podgórskich wsi i miast (np. Zakopane, Sromowce Niżne), gdzie zimują w kamieniołomach i na dużych murowanych budynkach (np. zamek w Czorsztynie i Niedzicy). Pewna część ptaków przenosi się jeszcze dalej o czym świadczą stwierdzenia tego gatunku w innych górach (Góry Kaczawskie, Karkonosze, Babia Góra, Bieszczady), a także w dużych miastach na Dolnym i Górnym Śląsku, np. w Wałbrzychu, Wrocławiu, Gliwicach, Zabrze, Katowicach i Bielsku-Białej.

Przyczyny spadku populacji karpaccich pomurnika nie są dobrze rozpoznane, ale uważa się, że w pewnym stopniu odpowiedzialne są za to surowe zimy i niekorzystna pogoda w okresie rozrodczym, które zmniejszają przeżywalność ptaków i sukces lęgowy. Zmiany klimatyczne z jednej strony powinny sprzyjać temu południowemu gatunkowi, ale z drugiej powodują nasilenie ekstremalnych zjawisk pogodowych, które prowadzą do większych strat w lęgach. Kolejnym naturalnym czynnikiem redukującym liczebność pomurnika jest drapieżnictwo (np. krogulec, jastrząb, pustułka, kobuz i sokół wędrowny). Zwłaszcza wzrost populacji lęgowej sokoła wędrownego może potencjalnie niekorzystnie oddziaływać na ten gatunek. Jednym z dowodów jest odnalezienie szczątków pomurnika przy gnieździe sokoła wędrownego na Zawracie Kasprowym w 2011 r. W związku z bardzo niewielką i wciąż malejącą populacją mogą uwidaczniać się negatywne procesy wpływające na obniżenie kondycji genetycznej. Na Słowacji w Małej i Wielkiej Fatrze zaobserwowano już przypadki par lęgowych, które tworzone były przez blisko spokrewnione osobniki. Gatunek ten zagrożony jest także przez czynniki antropogeniczne, wśród których najważniejszym jest wciąż rosnący ruch taternicki, mogący powodować częste niepokoje i płoszenie ptaków przy gniazdach. Pomurniki ulegają także kolizjom z elementami infrastruktury turystycznej i sportowej na terenach górskich, czego przykładem jest martwy ptak znaleziony pod wyciągiem narciarskim w Dolinie Goryczkowej w latach 80. XX w.

Zachęcamy wszystkich do zwrócenia większej uwagi na ten ciekawy gatunek podczas wycieczek czy wspinaczek na udostępnionych do tego szlakach turystycznych i drogach taternickich. **Jeśli zaobserwujesz pomurnika bardzo prosimy o wpisanie takich stwierdzeń do ogólnopolskiej bazy obserwacyjnej - ornitho.pl**, dzięki czemu Twoje obserwacje trafią do pracowników Tatrzańskiego Parku Narodowego i przyczynią się do lepszego poznania rozmieszczenia, liczebności i ochrony tego wymierającego gatunku.

Tekst: Stanisław Broński, TPN

